

BARGNING MORFOLOGIK, ANATOMIK TUZILISHI VA XILLARI

Umarova Guliro'za

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi barg, bargning morfologik hamda anatomik tuzilishi, barg ichki tuzilishining xillari, bargning vazifasi, barg qismlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: barg, barg plastinkasi, murakkab barglar, barg morfologiyasi, barg anatomiyasi.

Аннотация. В данной дипломной работе говорится о листе, морфологическом и анатомическом строении листа, типах внутреннего строения листа, функциях листа и частях листа.

Ключевые слова: лист, листовая пластина, сложные листья, морфология листа, анатомия листа.

Annotation. This thesis discusses the leaf, its morphological and anatomical structure, types of internal leaf structure, function of the leaf, and parts of the leaf.

Keywords: leaf, leaf plate, complex leaves, leaf morphology, leaf anatomy.

KIRISH

Barg o'simligining asosiy vegetativ organi bo'lib hisoblanadi. Barg birinchi marotaba urug' embrionidan yoki kurtakdan o'sib chiqadi. Barg pastki tomoni bilan o'sadi. Ba'zi o'simliklarda, masalan: qirquuloqsimonlarda barg uchi bilan o'sadi. Ko'pchilik o'simliklar bargi bahorda chiqib kuzda to'kiladi. Ba'zi o'simliklarning bargi esa bir necha yil to'kilmasdan turadi. Masalan: qarag'ayning bargi 3 yil, archaning bargi 10 yil, velvichiya deb atalgan o'simlikning bargi 100 yil to'kilmasdan tura oladi. Barg asosan 2 qismdan iborat:

1. Bargning bandi;
2. Bargning plastinkasi.

Ba'zi o'simliklarning bargi bandsiz bo'ladi. Masalan, ko'knorining bargi. Ba'zi o'simliklarning bargi qinli. Masalan: G'alladoshlarning bargi, soyabongullilarning oilasiga kirgan o'simliklar.

Lolaning bandsiz bargi, Terakning to'rsimon tomirli bargi, Bug'doyning parallel tomirli bargi.

Barg bandli ham bo'ladi. Bunga chereskoviy list deyiladi. Ba'zi o'simliklarning bargining tagida qo'shimcha bargi ham bo'ladi. Masalan: no'xat, g'o'za barglari tagida.

Agar barg plastinkasi 1 ta bo'lsa oddiy barg deyiladi.

Barg plastinkasi butun yoki qirqilgan bo'lishi mumkin. Agar barg plastinkasi o'rta tomiriga nisbatan 3/1 qismi qirqilgan bo'lsa, bo'lakli barg deyiladi: chinor, anjir, g'o'za, terak, dub barglari. Agar barg plastinkasi bundan ham chuqurroq qirqilgan bo'lsa, ammo o'rta tomirigacha yetmagan bo'lsa, kesik barg deyiladi. Masalan: qoqio't, jag'-jag'.

Agar barg plastinkasi o`rta tomirigacha qirqilgan bo`lsa, ajralgan barg deyiladi. Masalan: pomidor, kartoshka.

Barg plastinkasining cheti tekis qirrali yoki tishsimon, arrasimon yoki o`yiqsimon bo`lishi mumkin.

Barg plastinkasi har xil shaklda: ninasimon, chiziqsimon, lansetsimon, yuraksimon, buyraksimon, tuxumsimon, nayzasimon, strelkasimon va boshqa bo`lishi mumkin.

O`rikning bargi (oddiy barg). Barg plastinkasi har xil kattalikda bo`ladi. Masalan: Gruziyada o`suvchi Pterium barg nihoyat darajada katta bo`ladi. Odam bemalol ko`rpa qilib ustiga yopsa bo`ladi. Barg poyaga har xil ravishda o`rnashadi. Ba`zi o`simliklarning bargi poyada ketma-ket (ocherdnoy, spiralniy). Masalan: tol, terak barglari. Barg poyada qarama-qarshi o`rnashgan. Masalan: labsimongullilar oilasiga kiradigan o`simliklar, yalpiz, shalfey. Ba`zi o`simliklarning bargi poyada halqasimon ravishda joylashgan. Sambitgul o`simligining bargi 3 tasi 1 ta joydan. Bargning asosiy bandi bo`lib, shu asosiy bandga bir nechta bargchalar o`zlarining bandchalari bilan joylashgan bo`lsa, murakkab barg deyiladi. Murakkab barglar bir necha xil bo`ladi:

- a) 3 plastinkali murakkab barg. Masalan: qulupnay, bedananing bargi.
- b) Toq patli murakkab barg. Masalan: na`matak, yong`oq, akatsiya bargi kiradi.
- c) Juftpatli murakkab barg. Masalan: no`xatning bargi, sariq akatsiyaning bargi.
- d) Panjasimon murakkab barg. Masalan: nasha, kashtanning bargi.

Barg plastinkasining tomirlanishi har xil bo`ladi. Bir pallali o`simliklarning bargi parallel yoki yoysimon tomirlangan bo`ladi. Moy landishining bargi yoysimon: bug`doy, jo`xori arpaning bargi parallel tomirlangan bo`ladi. Ikki pallali o`simliklarning bargi to`rsimon tomirlangan bo`ladi.

To`rsimon tomirlanish 3 xil bo`ladi:

1. Patsimon tomirlanish;
2. Barmoqsimon (Panjasimon) tomirlanish;
3. Yulduzsimon tomirlanish.

Ba`zi o`simliklarning bargi asosay vazifadan tashqari, qo`shimcha vazifalarni ham bajaradi. Masalan: kurtaklarning tashqi tomonidagi qobiqsimon barglar meristemani tashqi sharoitdan saqlab turadi. Piyozning tashqi tomonidagi quruq barglar ichki tomonidagi qismlarini qurib qolishidan saqlaydi. Ba`zi bir o`simliklarning barglari qismlarini qurib qolishidan saqlaydi. Makkajo`xorining so`tasini o`rab olgan barglar ham jo`xori donini quyosh ta`sirida qurib qolish, chirish va qurtlarning yeb ketishidan saqlaydi.

Ba`zi o`simliklarning barglari qisman yoki butunlay tikonga aylangan bo`ladi. Masalan: qushqo`nmas, qo`ytikan deb atalgan o`simliklarning barglari qisman tikanga

aylangan bo`ladi. Kaktus va Barbaris o`simliklarining barglari esa butunlay tikanga aylangan. Demak, tikanlar o`simliklarni himoya qiladi. Agava va Aloe degan o`simliklarning barglarida suv zapaslari to`planadi. Ba`zi bir o`simliklarning barglari gajakka aylangan. Bu gajakka aylangan barglar yordamida o`simlik biror narsaga osilib yoki chirmashib o`sadi: mosh, loviya, no`xat.

Avstraliyada o`suvchi Avstraliya akatsiyasining bargining bandi yaxshi taraqqiy etib, barg plastinkasiga aylangan bo`ladi. Bunday barglarni Fillodiya deb ataladi. Plastinkaga aylangan barg bandida fotosintez protsessi bo`ladi. Demak, barg bandining plastinkasiga aylanishi fotosintez protsessiga bo`lgan talabdan deyiladi. Ba`zi bir o`simliklarda oqsil modda yetishmaganligi sababli barg hashorat tutadigan qopqonga aylanadi. Bunday o`simliklarga: Rosyanka, Muxolovka, Puzirchatka, Kuvshinkalar kiradi. Gul kosachasi, otalik va onalıkları qiyofasini o`zgartirgan barg ekanligini nemis shoiri va tabiatshunosi Gyote aniqlagan.

Ba`zi bir o`simliklarning barglari yordamida vegetativ uchraydi. Masalan: begoniya va fikus. Ba`zi bir o`simliklarning barglari ildiz vazifasini ham bajaradi. Masalan: suv qirqqulog`i-Salviniya *Salvinia natans*. Bu o`simliklarda 2 xil barg: suvning yuzasidagi va suvning ichkarisidagi barg deyiladi. Suvning ichkarisidagi barg ildiz vazifasini bajaradi. Barg juda ham o`zgaruvchan organ. Bargning o`zgarishi o`simlikning yashash sharoitiga bog`liq. Ba`zan bir tup o`simlikning o`zida ham har xil barglar uchraydi. O`simlikning pastki, o`rtasidagi, yuqoridagi barglar. Odatda o`rta barglar o`simliklar uchun tipik barg bo`lib hisoblanadi.

Barg anatomiyasi

Bargning ichki tuzilishi uch xil bo`ladi:

1. Dorzoventral;
2. Izoloterial;
3. Radial.

Dorzoventral bargning yuqori tomoni pastki tomonga o`xshash bo`lmaydi. Chunki yuqori tomonda qoziqsimon to`qimalar, pastki tomonda esa, bulutsimon to`qimalar joylashgan. Izoloterial bargning yuqori tomoni pastki tomoniga o`xshash bo`ladi. Bargning yuqorida ham, pastki tomonida ham qoziqsimon to`qimalar joylashgan.

Radial bargning tuzilishi novdaga o`xshash bo`ladi. Bargning ichki tuzilishi o`simlikning yashash sharoitiga ham bog`liqdir. Issiq sharoitda yashaydigan o`simliklarni Kserofit o`simliklar deyiladi.

O`rta iqlimda yashaydigan o`simliklarni Mezofit deyiladi. Suv va nam sharoitda yashaydigan o`simliklarni Hidrofit deyiladi. O`simliklarning bargi epidermis bilan qoplangan.

XULOSA

Ba`zi o`simliklarning bargi ko`p yillik bo`lsa ham, (archa, qarag`ay) epidermis bilan qoplangan. Epidermisning ustida Kutikula qavati yoki mum izlari bo`ladi. Kserofit sharoitda yashaydigan o`simliklarning bargining epidermisida kutikula qavat qalin, epidermis bir necha qavat. Bu o`simliklarda qoziqsimon to`qima yaxshi taraqqiy etgan. Mezofit sharoitda yashaydigan o`simliklarda epidermis bir qavat, qoziqsimon to`qima ham bargning yuqori tomonidan odatda bir qavat joylashgan bo`ladi. Ba`zan ikki qavat ham bo`lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. A.S. Dariyev, T.A. Madumarov, E.Y. Ro'zmatov. "Botanika". Toshkent-2012.
2. M.I.Ikromov, X.N.Normurodov, A.S.Yuldashev. "Botanika". Toshkent-2002.
3. M.U.Tojiboyev. "Ta'limning zamonaviy transformatsiyalari". 14(1), 168- 172, 2024.
4. S.M.Mustafoyev. "Botanika". Toshkent-2002.
5. Xolnazarovich, B. X. (2024). Badiiy Matn Va uning Lingvopoetik Xususiyatlari. *Miasto Przyszłości*, 51, 298-303.
6. Alisherovna, M. K. (2021). Tasks of implementation of investment policy. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 848-852.
7. Berdiev, H. (2020). Лингвопoeтика Масалалари Тадқиқида "Девону Луғотит Турк" Нинг Ўрни. *Scienceproblems. uz*, 2(2), 7-7.
8. Alisherovna, M. K. (2022). Assessment of investment attractiveness of industrial enterprises.
9. Xolnazarovich, B. X. (2024). "Devoni Hikmat" Asarining Tarixiy Leksikani O`rganishdaga Ahamiyati Masalasiga Doir. *Miasto Przyszłości*, 51, 179-182.
10. Holnazarovich, B. H. (2020). Explanation of yurt building terms with through semantic methods. *International Journal of Engineering, Science and Mathematics*, 9(6), 9-13.
11. Alisherovna, M. K. (2021). Formation of a Database in The Assessment of Investment Attractiveness of Auto Transport Enterprises. *Central Asian Journal Of Innovations On Tourism Management And Finance*, 2(6), 62-65.
12. Бердиев, Х. Х. (2016). Метафорические термины в лексике юртовозведения. *Язык в сфере профессиональной коммуникации.—Екатеринбург*, 2016, 73-76.
13. Alisherovna, M. K. (2022). Use of communication networks in the optimization of investment project work. *TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research*, 11(5and6), 49-52.